

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

KAMATI YA BUNGE YA BAJETI

**TAARIFA YA KAMATI YA BUNGE YA BAJETI KUHUSU MAPENDEKEZO YA
MWONGOZO WA KUTAYARISHA MPANGO NA BAJETI NA MPANGO WA
MAENDELEO WA TAIFA KWA MWAKA WA FEDHA 2018/19**

Novemba, 2017

YALIYOMO

TAARIFA YA KAMATI YA BUNGE YA BAJETI KUHUSU MAPENDEKEZO YA MWONGOZO WA KUTAYARISHA MPANGO NA BAJETI NA MPANGO WA MAENDELEO WA TAIFA KWA MWAKA WA FEDHA 2018/19.....	1
1.0. UTANGULIZI.....	1
2.0. MAPITIO YA HALI YA UCHUMI KWA KIPINDI CHA MWAKA 2017	2
3.0. MAONI NA USHAURI WA KAMATI KUHUSU MWONGOZO WA KUTAYARISHA MPANGO NA BAJETI YA MWAKA 2018/19.....	4
4.1. MAONI NA USHAURI WA KAMATI KUHUSU MAPENDEKEZO YA MPANGO WA MAENDELEO WA TAIFA KWA MWAKA 2018/19	9
4.2. Maoni Kuhusu Maeneo Makuu yaliyozingatiwa katika kuanda Mapendekezo ya Mpango	9
4.2.1. Ukuzaji wa Uchumi na Ujenzi wa Msingi wa Uchumi wa Viwanda	9
4.2.2. Kufungamanisha Uchumi na Maendeleo ya Watu	10
4.2.3. Mazingira Wezeshi kwa Uendeshaji wa Biashara na Uwekezaji na Ushiriki wa Sekta Binafsi.....	11
4.3. Maoni Kuhusu Miradi Mikubwa ya Kielelezo (Flagship Projects)	12
4.3.1. Mradi wa Makaa ya Mawe wa Mchuchuma na Kiwanda cha kufua chuma cha Liganga.....	12
4.3.2. Uanzishwaji wa Kanda Maalum za Kiuchumi (EPZ/SEZ)	13
4.3.3. Kituo cha Viwanda cha Kurasini	13
4.3.4. Bomba la Mafuta (Hoima Uganda – Chongoleani – Tanga, Tanzania)..	14
4.3.5. Shamba la Miwa na Kiwanda cha Sukari Mkulazi	14
4.3.6. Kiwanda cha Mbolea	15
4.4. Ugharamiaji wa Miradi ya Maendeleo	15
4.5. Maoni ya Jumla	15
5.0. HITIMISHO	19

TAARIFA YA KAMATI YA BUNGE YA BAJETI KUHUSU MAPENDEKEZO YA MWONGOZO WA KUTAYARISHA MPANGO NA BAJETI NA MPANGO WA MAENDELEO WA TAIFA KWA MWAKA WA FEDHA 2018/19

1.0. UTANGULIZI

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 94(5) ya Kanuni za Kudumu za Bunge Toleo la Mwaka 2016 naomba kuwasilisha Taarifa ya Kamati ya Bunge ya Bajeti Kuhusu Mapendekezo ya Mwongozo wa Kutayarisha Mpango na Bajeti pamoja na Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo wa Taifa kwa Mwaka wa Fedha 2018/19.

Mheshimiwa Spika, Kamati ya Bajeti imepitia na kujadili Mapendekezo ya Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti ya Serikali na Mpango wa Maendeleo wa Taifa kwa Mwaka wa Fedha 2018/19. Taarifa hizi mbili zinatoa mwelekeo wa namna gani Bajeti ya Serikali na Mpango wa Maendeleo wa mwaka 2018/19 utakavyotekelezwa katika kuimarisha uchumi wa viwanda na kupunguza umasikini. Kwa upande wa mwelekeo wa mpango, Serikali imepanga kujikita katika vipaumbele vya kuendeleza viwanda vya kukuza uchumi ambavyo vitaimarisha kasi kubwa ya ukuaji wa uchumi; miradi mikubwa ya kielelezo ya kuwezesha uchumi kukua (*Flagship projects*) na maeneo yanayolenga kufungamanisha maendeleo ya uchumi na rasilimali watu, kujenga mazingira wezeshi kwa uendeshaji wa biashara na uwekezaji pamoja na usimamizi wa utekelezaji. Aidha, mwongozo wa kuandaa Mpango na Bajeti unatoa taswira ya uandaaji wa mipango na bajeti itakayotumika katika kugharamia maeneo ya vipaumbele vilivyoainishwa na vitakavyotekelezwa na Serikali.

Mheshimiwa Spika, vilevile, Mwongozo umeanisha ukuaji wa baadhi ya sekta, pamoja na Mpango wa Maendeleo wa Taifa wa Mwaka wa Fedha

2018/19 unaopendekezwa kwa pamoja imebainisha maelekezo mahsusi yanayopaswa kuzingatiwa na maafisa masuuli wa Wizara, Idara zinazojitegemea, Taasisi na Wakala za Serikali, Mashirika ya Umma, Sekretarieti za Mikoa na Mamlaka za Serikali za Mitaa katika kuandaa, kutekeleza, kufuatilia, kutathmini na kutoa taarifa za utekelezaji wa Mpango na Bajeti ya Serikali kwa mwaka 2018/19

2.0. MAPITIO YA HALI YA UCHUMI KWA KIPINDI CHA MWAKA 2017

Mheshimiwa Spika, Takwimu kutoka Ofisi ya Taifa ya Takwimu zinaonesha kwamba, katika nusu ya kwanza ya mwaka 2017 (Januari hadi Juni) Pato Halisi la Taifa lilikuwa shilingi trilioni 25.54 ikilinganishwa na shilingi trilioni 23.92 katika kipindi kama hicho mwaka 2016; hii ni sawa na ukuaji wa Uchumi kwa asilimia 6.8 ikilinganishwa na asilimia 7.7 katika kipindi kama hicho kwa mwaka 2016. Ukuaji huu wa Uchumi wa mwaka 2017 umechangiwa na sekta zilizoongoza kwa ukuaji mkubwa ambazo ni pamoja na uchimbaji madini na mawe (asilimia 26.1); habari na mawasiliano (asilimia 13.0); usafirishaji na uhifadhi wa mizigo (asilimia 11.3) na ujenzi (asilimia 8.6).

Mheshimiwa Spika, kupungua kwa kasi ya ukuaji wa uchumi katika nusu ya kwanza ya Mwaka 2017 kulichangiwa zaidi na ukuaji mdogo katika shughuli za utawala, zilizopungua kwa ukuaji hasi asilimia 3.8. Hali hii ilichangiwa na hatua za kubana matumizi na kupungua kwa ankara za mishahara za watumishi hewa. Hata hivyo katika kipindi hicho shughuli za fedha na bima zilipungua kwa (asilimia 8.1), sekta za usafirishaji ilipungua kwa (asilimia 11.3) na elimu (asilimia 5.2). Aidha, ukuaji wa sekta ya kilimo na maji ulikua katika nusu ya kwanza ya mwaka 2017 ukilinganisha na kipindi kama hicho mwaka 2016. Kama ifuatavyo; Sekta kilimo ilikuwa kutoka asilimia 2.7 hadi kufikia asilimia 3.1 na sekta ya maji ilikua kutoka asilimia 0.9 hadi kufikia asilimia 2.1 katika kipindi husika.

Mheshimiwa Spika, pamoja na kuwa Mwongozo haujatoa takwimu za mchango wa sekta za utalii na maliasili, ufugaji na uvuvi, Ni maoni ya Kamati kuwa sekta hizi zinaweza kutoa mchango mkubwa katika kukuza uchumi wa nchi yetu na kwa hivyo Serikali itambue mchango wake na kuweka mikakati mahsusi wa kuziendeleza.

Mheshimiwa Spika, mfumuko wa bei kwa mwaka 2017 uliongezeka kutoka asilimia 5.2 Januari 2017 hadi kufikia asilimia 6.4 kwa mwezi Machi na Aprili, 2017 na kisha kushuka kufikia asilimia 5.0 mwezi Agosti, 2017 na kuongezeka kidogo kufikia asilimia 5.3 Septemba, 2017. Kuendelea kuimarika kwa mwenendo wa Mfumuko wa bei nchini kulichangiwa kwa kiasi kikubwa na: Mwenendo wa bei za mafuta ya petroli kushuka katika soko la Dunia na ndani ya nchi; kuimarika kwa bei ya vyakula nchini na kuwepo na usimamizi bora wa sera za bajeti na sera za fedha.

Mheshimiwa Spika, Pato la wastani kwa kila mtanzania (per capita income) limeongezeka kutoka Dola za Kimarekani 979.1 mwaka 2016 hadi Dola za Kimarekani 1,025.7 mwaka 2017, Hata hivyo Kamati inashauri Serikali kuweka mikakati yakuongeza kasi ya kukua kwa uchumi ili kufikia malengo ya Dira ya Taifa ya Maendeleo 2025 ya wastani wa Pato la kila mtanzania la Dola za Marekani 3,000. Kamati pia inaishauri Serikali kuongeza kasi na mikakati itakayoweza kufungamanisha ukuaji wa uchumi wa nchi na ukuaji wa pato la kila mtu.

Mheshimiwa Spika, Kamati inatambua juhudi na jitihada za Serikali ya Awamu ya Tano katika kukuza pato la Taifa, usimamizi wa rasilimali na kuongeza ukusanyaji wa mapato. Aidha, Kamati inaendelea kuisitiza Serikali kuendelea kudhibiti ukuaji wa Deni la Taifa kwa kuagalia vyanzo vingine vya mapato hasa ya kodi katika ushuru wa forodha, mapato yasio ya kodi pamoja na kuendelea kuangalia upatikanaji wa misaada yenye masharti nafuu na mikopo nafuu kutoka nje.

3.0. MAONI NA USHAURI WA KAMATI KUHUSU MWONGOZO WA KUTAYARISHA MPANGO NA BAJETI YA MWAKA 2018/19

Mheshimiwa Spika, Kamati imepitia Mwongozo wa Bajeti kwa mwaka 2018/19 na kwa kiasi kikubwa inaipongeza Serikali katika Maboresho ya Mfumo wa ukusanyaji wa mapato, Shabaha za uchumi jumla na misingi iliyowekwa kwa ajili ya Bajeti. Hata, hivyo Kamati ina ushauri ufuatao katika Mwongozo huo wa Bajeti:-

Mheshimiwa Spika, Sura ya Bajeti inaonyesha kuwa jumla ya Shilingi trilioni 32.476 zinataraajiwa kukusanywa na kutumika katika kipindi cha mwaka wa fedha 2018/19 hii ikiwa sawa na ongezeko la asilimia 2.4 ya bajeti ya Mwaka 2017/18 (trilioni 31.71). Mapato ya ndani ikijumuisha mapato ya Halmashauri yanatarajiwa kuwa Shilingi trilioni 22.08 sawa na asilimia 68. Kati ya kiasi hicho, mapato ya kodi ni Shilingi trilioni 18.81, mapato yasiyo ya kodi ni Shilingi trilioni 2.42 na Shilingi bilioni 847.6 ni mapato ya Halmashauri. Serikali inategemea kupata kiasi cha Shilingi trilioni 3.658 ikiwa ni misaada na mikopo kwa ajili ya kugharamia Mpango wa Taifa wa Maendeleo wa Mwaka 2018/19. Vile vile, Serikali inatarajia kukopa kiasi cha shilingi trilioni 1.374 kama mikopo ya nje yenye masharti ya kibiashara. Aidha, Serikali inategemea kukopa kiasi cha shilingi Trilioni 4.028 kutoka katika vyanzo vyake vya ndani kwa ajili ya kulipia hati fungani na dhamana za Serikali zilizoiva na shilingi trilioni 1.327 sawa na asilimia moja ya pato la Taifa itakuwa ni mikopo mipya ya ndani kwa ajili ya kugharamia miradi ya maendeleo.

3.1. Mheshimiwa Spika, kama ilivyoielezwa hapo juu, Serikali inategemea kutumia kiasi cha shilingi trilioni 32.47 kwa mwaka 2018/19 hii ni sawa na ongezeko la asilimia 2.4 ya Bajeti ya Mwaka 2017/18 (Trilioni 31.712). Aidha, Serikali imeeleza kwamba kwa kuwa mapato yake ya ndani (Mapato ya kodi, mapato yasiyo ya kodi pamoja na mapato ya Halmashauri) yatafikia kiasi cha Shilingi Trilioni 22.088 tu, hivyo ili kukamilisha Bajeti yake kiasi cha shilingi trilioni 10.388 kitapatikana kutoka katika mikopo ya masharti nafuu na

mikopo yenye masharti ya kibiashara kutoka ndani na nje ya nchi. Kamati inapongeza nia njema ya Serikali ya kuhakikisha kuwa inapata fedha za kutosha kwa ajili ya kugharamia bajeti yake hasa katika upande wa Miradi ya Maendeleo.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaona kuwa mwongozo huu haujaweza kutoa ufumbuzi wa kutatua changamoto ya upatikanaji wa fedha kutoka kwa wafadhili ambazo kiasi kikubwa huelekezwa kwenye utekelezaji wa miradi ya maendeleo. Takwimu zinaonyesha utekelezaji wa miradi ya maendeleo kwa kipindi cha bajeti ya mwaka 2016/17 ulikuwa sio wa kuridhisha, hali iliyopelekea Serikali kutumia baadhi ya fedha zake za ndani ambazo zilitengwa kwa ajili ya matumizi ya kawaida kugharamia miradi hiyo. Hatua hii itasababisha Serikali kuzalisha madeni ya wakandarasi wa ndani hasa kwa matumizi ya kawaida ambayo ni lazima yafanyike. Kamati inatoa angalizo kuwa fedha zinazokopwa zielekezwe katika utekelezaji wa miradi ya Maendeleo ya kimkakati itakayoleta matokeo chanya na ya haraka kiuchumi.

Mheshimiwa Spika, mwenendo wa Serikali kukopa zaidi katika vyanzo vyake vya ndani kwa ajili ya kuziba nakisi ya bajeti unaathiri zaidi ukuaji wa sekta binafsi nchini, Mwongozo huu bado haujatoa ufafanuzi wa kutosha kuhusu uimarishaji na ukuaji wa sekta binafsi kupitia upatikanaji wa mitaji katika vyombo vya fedha vya ndani. Njia yenye uhakika ni kwa Serikali kujielekeza kukopa vyanzo vya nje vyenye masharti nafuu ili kuwezesha sekta Binafsi ya ndani kupata mikopo ya ndani kwa gharama nafuu.

3.2. Mheshimiwa Spika, Kamati inaishauri Serikali kuwa mwongozo huu ujielekeze zaidi kuondoa changamoto zinazoikabili sekta ya fedha katika kutatua tatizo la uhaba mkubwa wa mitaji unaohitajika kusaidia kukuza uchumi wa Tanzania hasa katika kujenga uchumi wa viwanda. Hivi sasa tunazo Benki takriban 45 na Taasisi nyingi za kifedha, pamoja na wingi wake wananchi wengi hawajapata fursa ya kupata mikopo kwa ajili shughuli zao

za kujipatia kipato na kujiajiri. Hali hii inatokana na ama masharti ya Benki au kodi zisizo rafiki wakati wa uanzishwaji wa biashara. Takwimu zinaonyesha kuwa Mikopo chechefu imeongezeka na kufikia asilimia 10.6 (2017) kutoka asilimia 8.9 (2016) hali hii inaathiri rasilimali za mabanki hivyo kupunguza kiwango chake cha ukopeshaji. Serikali ione umuhimu wa kusimamia utekelezaji wa **Credit Reference Bureau** ili kupunguza tatizo hili. Utaratibu huo utasaidia kupunguza viwango vya riba ambavyo hivi sasa viko juu.

3.3. Mheshimiwa Spika, Sekta za kilimo, ufugaji na uvuvi ndiyo inaajiri Watanzania Wengi na ndio sekta inayoweza kulihakikishia taifa usalama wa chakula na malighafi za viwandani. Kamati inashauri sekta hii ipewe kipaumbele katika mpango wa bajeti ili mchango wa sekta hii uonekane katika harakati za kuelekea uchumi wa viwanda. Aidha, Serikali ijiandae mapema kuhakikisha kuwa Wakala wa Hifadhi ya Chakula Nchini (NFRA) inapewa bajeti ya kutosha kununua akiba ya kutosha ya chakula.

3.4. Mheshimiwa Spika, Mapendekezo ya muongozo wa maandalizi ya Mpango na Bajeti kwa mwaka 2018/19 umekisia ukusanyaji wa mapato ya ndani kukua kwa asilimia 16.6 kwa uwiano wa Pato la Taifa. Hata hivyo makisio hayo hayakuambatana na mipango thabiti na bayana inayoonyeha namna ya kufikia ukuaji huo na ikiwezekana hata zaidi ya asilimia tajwa. Kamati inaishauri Serikali kupanua ukusanyaji wa mapato kwa sekta ambazo bado hazijawa na mchango mkubwa katika mapato ya ndani, Sekta hizo ni pamoja na uvuvi, mifugo, misitu na maliasili.

3.5. Mheshimiwa Spika, yapo maeneo ambayo yamekuwa yakiongelewa mara kwa mara kwamba yanaongeza gharama za uendeshaji wa biashara nchini (*cost of doing business*). Maeneo hayo ni; ukosefu wa Nishati ya Umeme wa uhakika, upatikanaji wa mitaji, upatikanaji wa vibali, usajili wa biashara,

utekelezaji wa mikataba, upatikanaji wa maeneo ya uwekezaji na kulinda wawekezaji. Kamati inaona bado Serikali inahitaji kufanyia kazi zaidi maeneo haya ili kuweza kuleta tija katika biashara na katika kukuza uchumi wa viwanda. Mwongozo huu ujielekeze katika kutatua changamoto hizi.

3.6. Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa jitihada zake za kulipa madeni yaliyohakikiwa. Aidha Kamati inaendelea kuishauri Serikali kuonesha bayana kiasi fedha zilizotengwa kwa ajili ya kulipa madeni ya ndani ambayo yamehakikiwa. Ushauri huu unaendana na msisitizo wa kusimamia malimbikizo ya madeni uliotolewa na Serikali kupitia waraka wa Hazina na 4 wa mwaka 2014/15, na utaratibu ambao umewekwa wa kulipa madeni hayo.

3.7. Mheshimiwa Spika, Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti umezingatia Sheria ya Bajeti Na 11 ya Mwaka 2015 na Kanuni zake. Misingi ya Ukuaji wa Uchumi, maoteo pamoja na usimamizi wa mipango ya maendeleo umeanishwa katika kifungu cha 4, 5 na 6 cha Sheria ya Bajeti, hata hivyo Kamati inaishauri Serikali wakati wa utekelezaji wa Mwongozo huu kufanya tathmini ni kwa kiasi gani imeweza kutekeleza misingi iliyojiwekea kupitia matakwa ya Sheria ya Bajeti Na 11 ya Mwaka 2015.

3.8. Mheshimiwa Spika, Kamati inaunga mkono utaratibu wa Wizara, Taasisi na Mashirika yote ya Umma kutakiwa kuwasilisha Benki Kuu mapato yao yote wanayoyakusanya. Lengo la utaratibu huu ni kuiwezesha Serikali kuwa na udhibiti wa fedha za umma pamoja na kujua kiasi cha fedha kinachopatikana kila siku. Hata hivyo, Kamati inaisisitizia Serikali kuhakikisha fedha za matumizi ya Wizara, Taasisi na Mashirika hayo zinapelekwa haraka kulingana na mipango kazi yao na kama Bunge lilivyopitisha katika bajeti zao ili kuepuka shughuli zao za utekelezaji wa bajeti kukwama au kutotekelezwa kwa wakati.

3.9. Mheshimiwa Spika, Kamati inaishauri Serikali kufanya uthamini wa majengo ili kupata thamani itakayoweza viwango stahiki vya kodi ya majengo kutozwa kwa kila jengo nchini. Utaratibu wa uthamini wa ujumla yaani *mass valuation* umekuwa ukiikosesha Serikali mapato yake halali kwa kuwa thamani ya nyumba haizingatiwi. Hata hivyo, Kamati inaendelea kuishauri Serikali pamoja na utaratibu uliowekwa kisheria mwaka 2016, ni vyema kuwe na utaratibu maalum utakao oneshwa namna Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) wanavyo kukusanya kodi hiyo katika maeneo yote (Majiji, Manispaa, Miji na Halmashauri).

3.10. Mheshimiwa Spika, Mwongozo huu bado haujaweza kuainisha namna Sekta binafsi itakavyoweza kushirikiana na Serikali katika kugharamia miradi ya maendeleo kupitia PPP. Suala hili limekuwa ni changamoto ya muda mrefu, aidha miradi inayoainishwa kutekelezwa kwa njia ya PPP imekuwa ni ile ile kila mwaka kama vile miradi ya mabasi yaendayo kwa kasi na ujenzi wa barabara ya DSM-chalinze. Kamati haijaweza kuona ubunifu wa miradi mingine mipya itakavyoweza kutekelezwa kwa njia ya ubia. Kamati inashauri Serikali kushirikisha sekta binafsi katika kutekeleza miradi mikubwa ya kielelezo ili kupunguza mzigo mkubwa wa bajeti ya Serikali katika kugharamia miradi inayoweza kutekelezwa kwa mfumo wa ubia. Vilevile, mwongozo uainishe gharama zitakazotumiwa na sekta binafsi katika kutekeleza miradi iliyoainishwa kwenye Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo wa Taifa kwa Mwaka 2018/19.

4.0. MPANGO WA MAENDELEO WA TAIFA KWA MWAKA 2018/19

Mheshimiwa Spika, Mpango wa Maendeleo wa Taifa kwa Mwaka 2018/19 umezingatia maeneo makuu manne ya Kipaumbele yaliyoainishwa katika Mpango wa Maendeleo wa Miaka Mitano, 2016/17 – 2020/21 ambayo ni;

- i. Ukuzaji wa Uchumi na Ujenzi wa Uchumi wa Viwanda

- ii. Kufungamanisha Ukuaji wa Uchumi na Maendeleo ya Watu
- iii. Kujenga Mazingira wezeshi kwa Uwekezaji na Uendeshaji Biashara
- iv. Kuimarisha Ufanisi katika Utekelezaji wa Mpango na Miradi ya Maendeleo

4.1. MAONI NA USHAURI WA KAMATI KUHUSU MAPENDEKEZO YA MPANGO WA MAENDELEO WA TAIFA KWA MWAKA 2018/19

Mheshimiwa Spika, Kamati imepitia na kufanya uchambuzi wa mapendekezo ya Mpango wa maendeleo ya Taifa wa Mwaka 2018/19 na ingependa kutoa maoni na ushauri ufuatao;

4.2. Maoni Kuhusu Maeneo Makuu yaliyozingatiwa katika kuandaa Mapendekezo ya Mpango

4.2.1. Ukuzaji wa Uchumi na Ujenzi wa Msingi wa Uchumi wa Viwanda

Mheshimiwa Spika, Nchi yetu ipo katika mpango wa kuwa nchi ya uchumi wa viwanda wenye kuwezesha watu wake kufika katika kipato cha kati ifikapo mwaka 2025. Kamati inaipongeza Serikali kwa kutambua hilo na kuweka mikakati thabiti itakayowezesha nchi yetu kufanya mapinduzi ya viwanda.

Mheshimiwa Spika, Serikali imeeleza kuwa ili kufikia lengo la kuwa na viwanda vya kukuza uchumi na ujenzi wa Msingi wa Uchumi wa Viwanda Vidogo nchini, imedhamiria kupanua na kuimarisha Shirika la kusimamia viwanda vidogo SIDO ili kulifanya kuwa ni chombo cha kuleta mageuzi ya viwanda nchini. Kamati inaunga mkono dhamira hii njema na inapaswa kuungwa mkono.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa kuweka mkakati wa kuleta mageuzi ya viwanda kwa kuimarisha na kuzitumia Taasisi za Umma,

kama vile Shirika la Maendeleo la NDC, STAMICO, Shirika la Maendeleo ya Petroli Tanzania (TPDC), TIRDO, CARMATEC, TEMDO, COSTECH, Nyumbu na Mzinga ili ziweze kuleta mchango katika kuendeleza viwanda nchini. Ili mkakati huu ufanikiwe ni lazima Mashirika na Taasisi hizi zikajengewa uwezo wa Kitaasisi, Kisheria na Kifedha ili yaweze kujiendesha kibiashara na kupunguzia Serikali mzigo wa kuyapa ruzuku, na hatimaye yaweze kutoa mchango unaostahiki katika maendeleo ya nchi yetu.

4.2.2. Kufungamanisha Uchumi na Maendeleo ya Watu

Mheshimiwa Spika, Serikali imeeleza kuwa eneo hili linalenga kuweka mazingira mazuri ya ustawi kwa wataanzania hasa wa vijijini kwa kuboresha huduma za jamii kama vile afya bora, elimu na ujuzi na kuondoa umaskini.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa juhudi zake katika kuimarisha sekta ya Afya mijini na vijijini ikiwa ni kuendeleza ujenzi wa majengo ya hospitali, ununuzi wa vifaa tiba na kuongezeka kwa vyumba vya upasuaji katika hospitali ya Taifa Muhimbili. Kamati inaishauri Serikali kuzifanyia kazi changamoto za sekta ya afya hasa zilizopo katika maeneo ya vijijini kama vile upungufu wa watumishi wa sekta hiyo. Aidha, Kamati inaendelea kuishauri Serikali juu ya mkakati wake wa kufanya tathmini ya kina ili kujua mahitaji halisi pamoja na gharama ya ujenzi wa Zahanati, Vituo vya Afya na Vifaa tiba nchini, pamoja na kushughulikia upungufu wa Wataalam wa Sekta ya Afya ili mahitaji hayo yaweze kutengewa bajeti ipasavyo.

Mheshimiwa Spika, Sekta ya maji ni muhimu sana kwa maendeleo, kijamii na kiuchumi. **“MAJI NI UHAI”**. Nchi yetu bado ina changamoto kubwa sana ya upatikanaji wa maji hasa katika maeneo ya vijijini. Wakati umefika sasa wa Serikali kuweka mkakati mahsusi kama ule uliofanyika

katika sekta ya umeme na barabara ili kuweza kutatua changamoto hii kwa ufanisi na haraka.

Mheshimiwa Spika, maendeleo ya kweli ni lazima yawe endelevu. Sote tunafahamu hakuwezi kuwa na maendeleo endelevu kama mazingira yetu hayatakuwa endelevu. Hivyo ni jukumu letu sote kuhakikisha kuwa tunatunza mazingira kwa manufaa yetu na manufaa ya kizazi kijacho. Aidha, Serikali ina kazi kubwa ya kufanya ili kuhakikisha mazingira yetu yanakuwa bora na endelevu. Iko haja sasa kwa Serikali kuweka mkakati wa kuwajibisha kila sekta, Idara, Halmashauri na Sekta Binafsi kusimamia ipasavyo kanuni na mikakati ya utunzaji wa mazingira katika maeneo yao.

4.2.3. Mazingira Wezeshi kwa Uendeshaji wa Biashara na Uwekezaji na Ushiriki wa Sekta Binafsi

Mheshimiwa Spika, Kamati inatambua juhudi zinazoendelea kuchukuliwa na Serikali katika kuweka mazingira bora yatakayowezesha Sekta binafsi kuwekeza pamoja na kufanya biashara kwa urahisi. Hatua hizo ni pamoja na kuboresha miundombinu ya usafirishaji (barabara, reli, bandari, viwanja vya ndege); kuboresha upatikanaji wa umeme wa kutosha na wa uhakika; kuanzisha na kuendeleza maeneo maalum ya uwekezaji; kuweka sheria za fedha na kodi zinazotabirika (zisizobadilika mara kwa mara); kuhakikisha kunakuwa na upatikanaji wa mali ghafi kwa ajili ya viwanda na kunakuwa na Sheria bora za ajira.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaona kuwa bado Serikali haijaweka mazingira wezeshi yatakayowezesha na kurahisisha sekta hiyo kuwekeza kwa urahisi. Mfano katika Ripoti ya UNCTAD ya Mazingira ya Kufanya Biashara na Uwekezaji ya mwaka 2016 (Doing Business Report 2016) inaonyesha Tanzania inashika nafasi ya 154 kati ya nchi 189 duniani, kwa urahisi wa ulipaji kodi. Hali hii inaonesha kuwa bado kuna jitihada za ziada

zinatakiwa kuweka mifumo rahisi na rafiki ya ulipaji wa kodi kwa wafanyabiashara na wawekezaji.

4.3. Maoni Kuhusu Miradi Mikubwa ya Kielelezo (*Flagship Projects*)

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa hatua nzuri iliyochukua katika kufufua Shirika la ndege la Taifa (ATCL) kwa kuimarisha menejimenti yake, lakini pia kwa kununua ndege mpya. Vile vile, Kamati inaipongeza Serikali kwa kuanza ujenzi wa reli ya kati kwa kiwango cha *standard gauge* kutoka Dar es salaam hadi Morogoro na maandalizi ya ujenzi wa reli hiyo kuanzia Morogoro hadi Dodoma. Aidha, Kamati inaipongeza Serikali kwa dhamira yake ya kutekeleza Mradi wa ujenzi wa mtambo wa kuzalisha umeme wa Stiegler's Gorge, mradi utakaozalisha umeme MW 2,100 kutokana na maji.

Mheshimiwa Spika, Katika Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo umeainisha Miradi ya kielelezo itakayotekelezwa na Serikali kwa mwaka wa fedha 2018/19, ambayo ni muendelezo wa utekelezaji wa Miradi ya mwaka 2017/18, Miradi hiyo ni kama ifuatavyo:-

4.3.1. Mradi wa Makaa ya Mawe wa Mchuchuma na Kiwanda cha kufua chuma cha Liganga

Mheshimiwa Spika, Utekelezaji wa mradi wa makaa ya mawe wa Mchuchumana na kiwanda cha kufua chuma cha Liganga umesuasua kwa muda mrefu. Moja ya sababu iliyokuwa ikisababisha kutotekelezwa kwa mradi huu ilikuwa ni kukosekana kwa makubaliano ya bei ya kuuziana umeme utakaozalishwa (MW 350) baina ya Serikali na mwekezaji. Kamati inaunga mkono uamuzi wa Serikali wa kuondoa changamoto hii kwa kuruhusu mwekezaji kuzalisha MW 250 kwanza ili zitumike kwenye kiwanda cha kuzalisha chuma cha Liganga na kuachana na mpango wa awali wa Serikali kununua MW 350, hii itasaidia sasa, mradi kuanza kutekelezwa katika mwaka 2018/19.

4.3.2. Uanzishwaji wa Kanda Maalum za Kiuchumi (EPZ/SEZ)

Mheshimiwa Spika, lengo la kuanzishwa kwa Kanda Maalum za Uchumi ni kurahisisha upatikanaji wa maeneo ya uzalishaji na uendeshaji biashara, ambapo kwa mwaka 2018/19 kipaumbele kimewekwa katika kuharakisha utekelezaji wa kanda zilizoainishwa katika Mpango wa Taifa wa Maendeleo wa miaka mitano (5) (2016/17 – 2020/21), kanda hizo ni zifuatazo; eneo maalum la uwekezaji la Bagamoyo; Maeneo Maalum ya uwekezaji Kigoma Mtwara na Ruvuma pamoja na kituo cha Viwanda cha Kurasini (*Industrial Park*). Taarifa ya Serikali inaeleza kuwa, kanda hizi bado ziko kwenye hatua ya ukamilishaji wa ulipaji wa fidia kwa wananchi watakao pisha miradi hiyo, upatikanaji wa hati miliki za maeneo husika na ujenzi wa miundombinu wezeshi. Ni maoni ya Kamati kuwa, kukamilika kwa miradi hii muhimu kutaongeza kasi ya ukuaji wa uchumi na hasa kwa kipindi hiki ambacho nchi yetu ipo kwenye mageuzi ya kuelekea katika uchumi wa viwanda.

4.3.3. Kituo cha Viwanda cha Kurasini

Mheshimiwa Spika, mradi huu ulianzishwa kwa lengo la kuimarisha ushirikano wa kibiashara kati ya Tanzania na Mataifa mengine, kupitia uwekezaji katika miundombinu ya biashara na ujenzi wa viwanda. Mapendekezo ya Mpango yanaonyesha kuwa, awamu ya kwanza ya utekelezaji wa mradi huu itahusisha ujenzi wa kituo cha biashara cha kisasa kwa bidhaa zinazotoka nje ya nchi na awamu ya pili itahusisha ujenzi wa viwanda vya kuongeza thamani kwa kutumia malighafi zinazopatikana hapa nchini.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaona Serikali haijaweka mikakati thabiti ya utekelezaji wa mradi huu. Hii inajidhihirisha wazi kwakuwa hadi sasa bado ulipaji wa fidia haujakamilika. Pamoja na changamoto hiyo ya ulipaji fidia, ni matumaini ya Kamati kuwa Mradi huu utaanza kutekelezwa katika mwaka

2018/19 na ujenzi wa viwanda vitakavyotumia malighafi za nchini utaanza mapema iwezekanavyo.

4.3.4. Bomba la Mafuta (Hoima Uganda – Chongoleani – Tanga, Tanzania)

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa kufanikiwa kuingia mkataba na nchi ya Uganda katika ujenzi wa bomba la mafuta litakalotoka Hoima, Uganda hadi Chongoleani Tanga, Tanzania. Ujenzi wa Bomba hili utachochea sana maendeleo kwa kutoa ajira za moja kwa moja na zisizo za moja kwa moja wakati wa ujenzi wake na Serikali itapata kodi mara litakapokamilika na kuanza kufanya kazi.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaishauri Serikali kuharakisha kuweka mazingira wezeshi ya utekelezaji wa mradi huu muhimu, hii ikiwa ni pamoja na kujenga 'marine export terminal' katika Bandari ya Tanga, na kuwajengea uwezo wataalam wa ndani ili waweze kusimamia mapato kutoka Bandari hiyo.

4.3.5. Shamba la Miwa na Kiwanda cha Sukari Mkulazi

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa uamuzi wake wa kudhamiria kutekeleza mradi huu ambao upo katika Mpango wa SAGCOT. Lengo la mradi huu ni kuzalisha tani 230,000 kwa mwaka ambapo mpaka sasa ekari 320 zimeshapandwa miwa na ujenzi wa majengo ya kiwanda cha sukari unaendelea.

Mheshimiwa Spika, mradi huu utakuwa mkombozi mkubwa kwa nchi yetu na utasaidia sana kupunguza na ikiwezekana kumaliza changamoto ya upatikanaji wa sukari nchini. Ni matumaini ya Kamati kuwa mradi huu utazalisha pia sukari ya viwandani ili kuondoa changamoto ya upatikanaji wa sukari ya viwandani, na kuokoa fedha za kigeni zinazotumika kuagiza sukari nje ya nchi na kudhibiti upotevu wa mapato.

4.3.6. Kiwanda cha Mbolea

Mheshimiwa Spika, Kumekuwepo na mazungumzo ya muda mrefu kuhusu ujenzi wa kiwanda cha Mbolea, Mtwara kutokana na umuhimu wa kiwanda hichi ambacho kitakuwa soko la gesi inayozalishwa nchini na mkombozi wa wakulima, Kamati inaishauri Serikali ione umuhimu wa kukiweka kiwanda hiki katika mpango wa maendeleo wa Taifa ujao.

4.4. Ugharamiaji wa Miradi ya Maendeleo

Mheshimiwa Spika, Bado kuna changamoto kubwa ya upatikanaji wa fedha za kutosha za kutekeleza miradi ya maendeleo kama inavyokuwa imeainishwa katika Mpango wa Taifa wa Maendeleo. Serikali imeainisha kuwa itagharamia utekelezaji wa Mpango wa Maendeleo wa Taifa wa mwaka 2018/19 kwa kushirikisha washirika wa maendeleo na sekta binafsi kwa utaratibu wa ushirikiano wa mfumo wa *'Public Private Partnership'* (PPP). Kamati ingependa kurudia mapendekezo yake ambayo imekuwa ikiyatoa miaka iliyopita ya kuiandaa vya kutosha Sekta Binafsi kwa kuweka mazingira wezeshi na kuainisha miradi ambayo Sekta Binafsi inaweza kushirikiana na Serikali katika kipindi husika. Aidha, Kamati inasisitiza kwamba bajeti ya 2018/19 itakayowasilishwa Bungeni iainishe wazi mchango wa Sekta Binafsi katika kutekeleza miradi ya maendeleo.

4.5. Maoni ya Jumla

Mheshimiwa Spika, pamoja na maoni na ushauri huu uliojikita katika maeneo mahsusi, Kamati ingependa kutoa maoni ya jumla yafuatayo;

- 4.5.1.** Serikali ielekeze nguvu zaidi katika kutumia vema rasilimali yake ya gesi asilia katika kuendesha shughuli zake za kiuchumi hasa viwanda na upatikanaji wa umeme nchini. Hii itasaidia sana kupunguza "Import Bill" ya uagizaji wa mafuta kutoka nje.

- 4.5.2.** Kamati inapongeza Serikali kwa usimamizi na ufanisi katika Sekta ya madini katika kuhakikisha inapata mapato stahiki. Kamati inashauri Serikali kuimarisha usimamizi kwenye sekta hiyo kupitia kuwawezesha wachimbaji wadogo ili wawe na mchango katika sekta hiyo na kusaidia kuongeza mapato ya kigeni.
- 4.5.3.** Serikali iweke mikakati ya makusudi katika kusimamia mwongozo wa kupunguza ukuaji na ulipaji wa Deni la Taifa linaloongezeka mwaka hadi mwaka pamoja na kwamba Deni hilo kwa sasa linaonekana kuwa ni himilivu;
- 4.5.4.** Serikali iweke mkakati madhubuti wa upatikanaji wa pembejeo za kilimo kwa wakati ili kusaidia wakulima kupata mazao yanayostahiki. Aidha, Kamati inapendekeza kuwa ruzuku za pembejeo zinazotolewa ziwe za kitaifa ili kuwepo na urahisi wa upatikanaji wa pembejeo hizo katika maduka mbalimbali kwa bei elekezi;
- 4.5.5.** Kupitia Bodi ya Nafaka na Mazao Mchanganyiko Serikali itafute masoko mbadala ya zao la Mbaazi ambalo bei imeshuka kutokana na nchi ya India ambayo ilikuwa mnunuzi mkubwa kusitisha ununuzi wa bidhaa hiyo kutoka nje, isipokuwa kwa nchi zenye mkataba na taifa hilo tu.
- 4.5.6.** Kamati inashauri Serikali kuleta mkakati wa kitaifa utakaosaidia kupunguza ongezeko la watu nchini ili ongezeko hilo liendane na ukuaji wa uchumi na maendeleo ya huduma za jamii. Takwimu za Shirika la *UNICEF* zinaonesha kuwa ifikapo mwaka 2050 Tanzania itakuwa na watoto wenye umri chini ya miaka 18 wapatao milioni 58 hivyo kuleta jumla ya watu million 108;

- 4.5.7.** Serikali kupitia Wizara ya Kilimo ishirikiane na Sekta binafsi kuanzisha minada ya mazao ya biashara kama vile Chai ili kurahisisha upatikanaji wa soko kwa wakulima wetu. Aidha, Serikali iwashawishi wafanyabiashara binafsi kuwekeza katika sekta ya kilimo kwa madhumuni ya kuanzisha mashamba ya kibiashara (commercial farming);
- 4.5.8.** Kamati inatambua umuhimu wa kuwa na takwimu sahihi katika kuwasaidia wananchi kujua masuala mbalimbali yanayoendelea nchini. Kutokana na kutokuwepo kwa takwimu sahihi Kamati inashauri kwamba ni wakati muafaka kwa Serikali kuwa na takwimu zinazoshabihiana tofauti na hali ilivyo hivi sasa;
- 4.5.9.** Kamati inashauri Serikali kuweka mpango wa usimamizi na uvunaji wa rasilimali misitu (*forest harvesting*) na bahari (*Deep Sea Fishing*) kwa kushirikiana na Sekta Binafsi kwa lengo la kuongeza mapato ya nchi;
- 4.5.10.** Pamoja na jitihada za Serikali za kununua ndege ili kuimarisha utalii, bado Kamati inashauri Serikali kuendelea kuvutia watalii zaidi kwa njia mbalimbali ikiwemo matangazo ili kuongeza pato la kigeni kutoka sekta hiyo;
- 4.5.11.** Serikali ikamilishe haraka Mpango wake wa Kurasimisha Biashara na Mali (MKURABITA) za watu wenye kipato cha chini ili kuziongezea thamani, kuwawezesha waweze kukopa katika taasisi za kifedha hatimaye kusaidia Serikali kukusanya mapato stahiki. Aidha, Serikali za Mitaa zishirikishwe kwa karibu kuwatambua.
- 4.5.12.** Serikali iandae Sera itakayopunguza utumiaji wa fedha taslim ili kuongeza mapato ya Serikali kwa kutumia vitambulisho vya Taifa katika kila eneo. Serikali iharakishe kuweka utaratibu utakaowezesha matumizi ya kadi (*cashless payment system*) na kupunguza matumizi ya fedha taslim katika

miamala. Hii itapunguza ulazima wa watu kukaa na fedha nyingi kwa wakati mmoja na kuboresha mzunguko wa fedha katika uchumi.

- 4.5.13.** Serikali iboreshe ufanisi wa mashirika ya umma, kwani ni dhahiri kuwa Serikali imekuwa ikipoteza Mapato yake inayokusanya kwa kugharamia mashirika yanayojiendesha kwa hasara; Pale inapowezekana sekta binafsi iingie ubia na mashirika haya ili yaweze kujiendesha kwa faida.
- 4.5.14.** Serikali iboreshe mfumo wa ukusanyaji wa kodi na tozo kwa kuimarisha mfumo wa matumizi kwa njia za kielekroniki ili kurahisisha ukusanyaji wa tozo na kodi mbalimbali, pamoja na kuboresha ubadilishanaji wa taarifa kati ya taasisi za umma ili kuongeza ufanisi wa ukusanyaji wa mapato;
- 4.5.15.** Serikali iendeleze kwa kasi zoezi la utoaji wa hati miliki za kimila na kukusanya kodi ya ardhi;
- 4.5.16.** Kamati inaipongeza Serikali kwa kuongeza ufanisi katika bandari ya Dar es salaam, Hata hivyo Kamati inaishauri Serikali kuendeleza ujenzi wa Bandari ya Bagamoyo haraka iwezekanavyo ili meli kubwa Zaidi za kisasa ili ziweze kutia nanga katika hiyo.
- 4.5.17.** Serikali izitake Benki za Biashara kupunguza mikopo chechefu kwa kuwachukulia hatua za Kisheria wadaiwa sugu ili waweze kurejesha mikopo hiyo kwa haraka.
- 4.5.18.** Pamoja na Benki Kuu ya Tanzania (BOT) kuchukua hatua za kupunguza riba ya mikopo inayotoa kwa Benki za Biashara (*discount rate*) kutoka asilimia 16 hadi asilimia 12 na kupunguza kiwango cha amana ambacho benki za biashara hutakiwa kuhifadhi Benki Kuu kama dhamana (*Statutory Minimum Reserve*)

Requirement – SMR) kutoka 10% hadi 8%. Kamati inaishauri Serikali kupitia Benki Kuu kufanya utafiti wa hatua za ziada za kuchukua ili kuchochea ujazi wa fedha katika mzunguko wa sarafu.

5.0. HITIMISHO

Mheshimiwa Spika, naomba nihitimishe kwa kukushukuru wewe Mheshimiwa Spika, Naibu Spika na Wenyeviti wa Bunge kwa miongozo yenu ambayo mmekuwa mkitupatia Wabunge. Namshukuru Mhe. Dkt. Philip I. Mpango, Mb, Waziri wa Fedha na Mipango, Mhe. Dkt. Ashatu Kijaji, Mb Naibu Waziri wa Fedha na Mipango kwa ushirikiano wao kwa Kamati. Nawashukuru pia wataalamu wote kutoka Wizara ya Fedha na Mipango ambao walishirikiana na Kamati katika hatua zote za kujadili Mwongozo kwa kuandaa Mpango na Bajeti ya Serikali kwa mwaka wa fedha 2018/2019 na Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo ya Taifa kwa Mwaka 2018/19.

Mheshimiwa Spika, napenda kuwashukuru Wajumbe wa Kamati hii kwa umakini wao katika kujadili na kutoa mapendekezo mbalimbali yaliyohusu masuala hayo mawili muhimu. Naomba kuwatambua Wajumbe hao kama ifuatavyo;

1. Mhe. Hawa A. Ghasia, Mb - Mwenyekiti
2. Mhe. Hamida Mohamedi Abdallah, Mb - Mjumbe
3. Mhe. Jerome Bwanausi, Mb - Mjumbe
4. Mhe. Mbaraka Kitwana Dau, Mb - Mjumbe
5. Mhe. Mendrad Lutengano Kigola, Mb - Mjumbe
6. Mhe. Maria Ndilla Kangoye, Mb - Mjumbe
7. Mhe. Susan Peter Maselle, Mb - Mjumbe
8. Mhe. Augustino Manyanda Masele, Mb - Mjumbe
9. Mhe. Freeman Aikael Mbowe, Mb - Mjumbe
- 10 Mhe. Flatei Gregory Massay, Mb - Mjumbe
- 11 Mhe. Makame Kassim Makame, Mb - Mjumbe
- 12 Mhe. Janet Zebedayo Mbene, Mb - Mjumbe

13 Mhe. Cecil David Mwambe, Mb	- Mjumbe
14 Mhe. Susana Chogisasi Mgonukulima, Mb	- Mjumbe
15 Mhe. Juma Hamad Omar, Mb	- Mjumbe
16 Mhe. Ali Hassan Omar, Mb	- Mjumbe
17 Mhe. Martha Jachi Umbulla, Mb	- Mjumbe
18 Mhe. David Ernerst Silinde, Mb	- Mjumbe
19 Mhe. Jitu V. Soni, Mb	- Mjumbe
20 Mhe. Abdallah Bulembo, Mb	- Mjumbe
21 Mhe. Andrew John Chenge, Mb	- Mjumbe
22 Mhe. Dalaly Peter Kafumu, Mb	- Mjumbe
23 Mhe. Mussa A. Zungu, Mb	- Mjumbe
24 Mhe. Joseph Roman Selasini, Mb	- Mjumbe
25 Mhe. Albert Obama Ntabaliba, Mb	- Mjumbe

Mheshimiwa Spika, ninapenda kuchukua fursa hii pia kumshukuru Katibu wa Bunge ndugu Stephen Kagaigai kwa kuiwezesha Kamati kutekeleza majukumu yake vizuri pamoja na Sekretarieti ya Kamati ya Bajeti kwa kuihudumia vema Kamati hadi kukamilika kwa Taarifa hii.

Mheshimiwa Spika, naunga mkono hoja na naomba kuwasilisha.

Hawa A. Ghasia, Mb

MWENYEKITI

KAMATI YA BUNGE YA BAJETI

07 Novemba, 2017